

ПОЛІТЕКОНОМІЯ

УДК 330.34.01

Андрій Гриценко

РЕКОНСТРУКТИВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: ЗМІСТ, ОСНОВНІ НАПРЯМИ І ВЕКТОР СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ¹

Розкрито зміст реконструктивного типу економічного розвитку як єдності інтровертного, інклюзивного та інноваційного розвитку, спрямованого на вирішення внутрішніх проблем країни шляхом корінної перебудови структури економіки, зміни її несучих конструкцій і розгортання внутрішніх потенцій у рефлексивній взаємодії із зовнішнім середовищем для забезпечення добробуту громадян та соціальної справедливості. З'ясовано єдність та відмінність модернізації і реконструкції економіки, необхідність врахування співвідношення якісних і кількісних характеристик економічних перетворень, можливість існування деструктивного зростання і зростання без розвитку. Показано, що реконструктивний розвиток можливий як на основі економічного зростання, так і за певних умов при нульових і навіть від'ємних темпах зростання економіки. Доведено, що реконструктивний розвиток за своєю суттю є соціально спрямованим. Запропоновано використання законів архітекtonіки для оцінки справедливості економічного розвитку. Визначено основні напрями реконструктивного розвитку.

Ключові слова: реконструктивний економічний розвиток, економічне зростання, інтровертний розвиток, інклюзивний розвиток, закони архітекtonіки, соціальна справедливість.

JEL: O100.

Вихід із кризи і подальший розвиток України не може відбуватися на тій економічній основі, що склалася. Тому зараз потрібна не модернізація, а реконструкція економіки, зміна її несучих конструкцій відповідно до нової архітекtonіки у європейському і світовому просторі.

Реконструкція – багатозначне поняття, яке широко застосовується в науці та практиці. Воно трактується як "корінна перебудова чого-небудь, організація за абсолютно новими принципами", як "відтворення процесів, що відбувалися в минулому, на основі деякої моделі і передумов", як "відновлення первісного вигляду чогось", як "відтворення матеріальної і духовної культури тієї чи іншої історичної епохи і регіону"² тощо.

Гриценко Андрій Андрійович (agrytsenko@ief.org.ua), чл.-кор. НАН України; заступник директора ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

¹ Стаття підготовлена в рамках виконання досліджень за науковим проектом "Реконструктивний тип економічного розвитку та основні напрями його реалізації в Україні" цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України "Реконструкція економіки України: історичні виклики та модерні проекти".

² Реконструкція – <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/> ; Реконструкція – <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

У цьому дослідженні поняття реконструкції буде трактуватися у поєднанні двох своїх значень: 1) докорінної перебудови і 2) відновлення власної ідентичності, самості та суб'єктності. Інакше кажучи, в цьому контексті реконструкція економіки України означає не просто її корінну перебудову відповідно до якогось проекту, а таку корінну перебудову, яка покликана реалізувати сутнісні особливості та переваги України (її самість) в усіх аспектах (географічному, геополітичному, природному, господарському, історичному, ментальному, поведінковому і т. ін.) тією мірою, якою вони впливають на економічний розвиток.

Для розкриття власного змісту реконструктивного розвитку, його особливостей порівняно з іншими типами змін необхідно застосувати логіко-історичну методологію. Остання передбачає 1) врахування попередньої логіки і траєкторії розвитку, яка суттєво впливає не тільки на нинішній стан об'єкта, а й на перспективи його подальшого руху; 2) оцінку нинішнього стану об'єкта дослідження; 3) визначення напрямів його розвитку в актуальному співвідношенні з загальносвітовими тенденціями.

Такий підхід означає, що для визначення змісту, основних напрямів і соціальної спрямованості реконструктивного розвитку необхідно зрозуміти, що являє собою Україна у єдності і роздільності усіх своїх складових (видів економічної діяльності, природного й виробничого потенціалів, структури суспільного багатства тощо) як результат попереднього історичного розвитку, і визначити такі напрями перебудови структури економіки в цілому і окремих її сфер, які б давали можливість використати існуючі особливості та переваги для забезпечення соціально справедливого економічного розвитку відповідно до логіки історичного прогресу.

Логіко-історична методологія також передбачає врахування в кожному теоретичному кроці і в кожній практичній дії необхідності забезпечення їх відповідності загальним сутнісним засадам суспільно-економічного розвитку. Йдеться про таке.

Вихідним соціально-економічним відношенням, що породжує, з одного боку, людину як суспільну істоту, з іншого – суспільство як форму об'єднання людей, є сумісно-розділена праця. Це положення доведено і теоретично, і практично (Гриценко, 2014). Як вихідне відношення, сумісно-розділена праця розгортається у розгалужену систему соціально-економічних відносин. І немає жодного сучасного соціально-економічного явища, яке б не було однією з форм реалізації сумісно-розділених відносин. Предметне врахування цього положення є важливим методологічним інструментом вирішення проблем взаємодії індивіда і суспільства, ринку і держави, фірм і домогосподарств, взаємозв'язку видів економічної діяльності, реальної і фінансової економіки, різних секторів господарської системи і всього іншого. Воно також повинно бути повною мірою застосовано для вирішення проблем реконструктивного розвитку.

Реконструкція має спільні та відмінні риси з такими спорідненими поняттями, як трансформація, модернізація, удосконалення та ін. Спільною рисою цих понять є зміни, а відмінності виникають із способів, форм та різноманітних модифікацій цих змін. Поняття трансформації акцентує увагу на перетворенні структур, форм і способів, зміні цільової спрямованості діяльності³, на переході через проміжні ланки. Удосконалення віддзеркалює

³ Трансформація – http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/16427/.

свідому діяльність, спрямовану на підвищення якості об'єкта. Особливої уваги заслуговує співвідношення реконструкції і модернізації у зв'язку з тим, що модернізація стала одним із основних трендів сучасного розвитку. Існують концепції, стратегії, програми і плани модернізації, багато країн ставлять завдання модернізувати свої економіки й суспільства. Такі завдання ставила й Україна. Але зараз, після чергової глибокої кризи, яка знову відкинула Україну на багато років назад і не створила позитивного потенціалу оновлення, проблема повинна бути поставлена по-іншому. Основний наголос необхідно зробити не на модернізації, а на реконструкції.

Модернізація, на відміну від реконструкції, акцентує на оновленні існуючого, вона стосується зовнішніх форм, а не внутрішнього змісту того, що оновлюється. Якщо, наприклад, модернізується сталеплавильний завод, то він залишається сталеплавильним заводом, але стає більш сучасним, таким, що використовує найновіші технології. Якщо ж він перетворюється у торговий центр, то це вже не описується поняттям модернізації, бо змінюється сутність і внутрішній зміст об'єкта. Звичайно, модернізація може бути більш чи менш глибокою. Якщо вона є достатньо глибокою, починає торкатися несучих конструкцій об'єкта, то вона перетворюється у реконструкцію. Глибина модернізації, яка визначається переходом від зовнішніх форм до несучих конструкцій внутрішнього змісту, є межею перетворення модернізації в реконструкцію.

Важливо розуміти діалектику цих понять, можливість переходу одного в інше, їх ототожнення і суттєві відмінності. Модернізація і реконструкція у складних системах можуть бути складовими одна одної. Наприклад, у процесі реконструкції об'єкта окремі складові можуть бути просто оновлені, модернізовані, в той час як інші зазнають корінних змін. І навпаки, в модернізації об'єкта окремі його складові можуть бути реконструйовані (наприклад, окремий цех у загальній модернізації заводу).

У цьому дослідженні мова йде не просто про реконструкцію і модернізацію, а про реконструктивний розвиток. У цьому аспекті ключове значення має розуміння співвідношення кількісних і якісних характеристик. У загально філософському значенні (за Гегелем) якість – це визначеність предмета (економіка, держава, стіл, посуд тощо), а кількість – це байдужа до якості визначеність (1, 2, 3, 4 і т.д. байдуже чого: столів, держав, людей і т. ін.). "Якість, – писав Г.Гегель, – є в першу чергу тотожна з буттям визначеність, так що щось перестає бути тим, чим воно є, коли втрачає свою якість. Кількість є, навпаки, зовнішня буттю, байдужа для нього визначеність" (Гегель, 1974). Будь-яке явище чи процес завжди мають якісні і кількісні параметри, але їхня єдність може бути покладена однією стороною, або, що є тим самим, в основі єдності може лежати кількісна або якісна визначеність. Так, термін "зростання" акцентує увагу на кількісних характеристиках, хоча, звичайно, певні якісні визначеності завжди є. А термін "розвиток" акцентує на якісних характеристиках, які, безумовно, мають і кількісну визначеність. Якщо ж актуалізувати співвідношення кількісних і якісних характеристик (а не брати їх у "знятому" вигляді, як це було у попередніх поясненнях і прикладах), то з'являються такі поняття, як зростання без розвитку (без позитивних якісних змін в економіці), або деструктивне зростання (тобто таке зростання, яке погіршує структуру економіки).

Реконструктивний економічний розвиток – то такий розвиток, який досягається на основі якісної перебудови несучих конструкцій економіки, корінної зміни її структури. Його особливістю є те, що він може бути до-

сягнутий як за економічного зростання, так і за нульових і навіть за від'ємних темпів зростання економіки. Якщо, наприклад, українська економіка буде здійснювати свою реконструкцію таким чином, що скорочуватимуться експортно-сировинні виробництва (металургія, хімія і т. ін.), а будуть розвиватися галузі, що працюють на внутрішній ринок (внаслідок чого зростуть доходи і якість життя населення, зменшиться соціальна диференціація за доходами), то ми матимемо розвиток економіки навіть у тому разі, коли зростання внутрішнього ринку буде відбуватися темпами, які не перебивають втрати від зменшення експорту, і в цілому темпи зростання економіки знизяться, або навіть будуть від'ємними.

Такий тип реконструктивного розвитку через деякий час стане актуальним для світової економіки. Але для України він став актуальним уже зараз. Сам зміст реконструктивного економічного розвитку включає в себе соціальну спрямованість змін. Якщо, наприклад, економіка кількісно не зростає, а відбуваються зміни в структурі економіки, то цей процес може бути охарактеризовано як розвиток тільки в тому разі, коли більшою мірою задовольняються життєві потреби людей і суспільства в цілому. Це і означає, що реконструктивний розвиток по своїй суті є соціально спрямованим, націленим на забезпечення соціальної рівноважності і справедливості.

Застосування логіко-історичної методології зумовлює необхідність звернення, як уже відмічено, до концепції сумісно-розділеної діяльності, яка розкриває способи породження індивіда і суспільства і всіх їх похідних утворень. Безумовно, це стосується й соціальної спрямованості реконструктивного розвитку. Сам момент переходу роздільного у сумісне, індивідуального у суспільне і навпаки віддзеркалює їх тотожність як певного правила, норми (повторення загального у поведінці індивідів стає правилом – індивідуальне переходить у загальне, а дотримання індивідом певних правил означає перехід загального в індивідуальне). Цей процес віддзеркалює формування інститутів як моментів статичності, тотожності, збігу у співвідношенні індивідуальної і суспільної визначеності економічної діяльності.

Такий підхід є базовим для визначення змісту справедливості у реконструктивному соціально-економічному розвитку. Адже справедливість існує тільки у ставленні індивіда до суспільства і суспільства до індивіда. Вона характеризує відповідність дій певним критеріям, правилам, нормам, які у суспільній свідомості втілюють справедливість. Які дії, вчинки, розвиток подій є справедливими, а які ні? Якщо за декілька років незначна частка людей у процесі приватизації державної власності стала мільярдерами, а більшість населення майже нічого не отримала, то більшість громадян скаже, що це несправедливо. При тому мало хто зможе пояснити, а чому саме, які критерії віднесення до справедливого і несправедливого. Це сприймається на рівні почуття, підсвідомості, які, однак, базуються на суспільних інститутах. Почуття справедливості є однією із ментальних характеристик людських спільнот.

Оцінка справедливості означає застосування певного критерію, порівняння дій з цим критерієм, установлення тотожності, рівності йому. Тому першим критерієм справедливості є рівність. Але рівність є складним відношенням. Найбільш простою її складовою є абстрактна рівність як однакова кількість. Якщо діляться цукерки між дітьми, то справедливим буде вважатися розподіл порівну і несправедливим, якщо хтось одержить більше. Це зрівняльний розподіл. Більш складним є розподіл за критерієм основи. Наприклад, рівна оплата за рівний трудовий внесок. Якщо хтось більше працює і більше отримує доходу, то це вважається справедливим.

Але це вже не зрівняльний розподіл. З точки зору абстрактної рівності цей розподіл є нерівним, адже люди отримують різну оплату. Але він є рівним за критерієм трудового внеску.

Рівність за критерієм основи має певні особливості. В основі "знімається" суперечність, яка виражає сутність явища. Тому критерій, по-перше, повинен відповідати сутності явища. Не можна простір безпосередньо вимірювати часом, а час – відстанню, вологість повітря вимірювати амперами, а силу струму – тоннами. Критерій є не що інше, як сама сутність, виокремлена із явища і застосована до нього як зовнішнє мірило. По-друге, критерій повинен бути таким, що розвивається разом з явищем. Не можна до студентів першого і п'ятого курсів застосовувати один і той же критерій знань. Поставити студенту п'ятого курсу відмінну оцінку за знання, якими він повинен володіти на першому курсі, – несправедливо. Тут не витримана вимога розвитку до критерію. Людину, яка тільки що народилася, ми оцінюємо за довжиною і вагою (3,5 кілограма ваги і 50 см завдовжки – це добре). Інших, власне соціальних, характеристик вона ще не має. Але якщо запитати про цю ж людину у тридцятирічному віці і отримати відповідь про 80 кг ваги і 180 см зросту, то це буде дуже дивно. Не ці ознаки є головними для дорослої людини.

По-третє, критерій повинен бути диференційованим. Студент може бути відмінником з гуманітарних дисциплін і невстигаючим з математики, або навпаки. І судити про нього як студента тільки на основі одного критерію було б помилково і несправедливо.

Відповідно до такої методології для визначення справедливості соціально-економічного розвитку необхідно з'ясувати його сутність, виразити її у формі зовнішніх критеріїв і застосувати останні до оцінки процесу соціально-економічного розвитку. Сутність соціально-економічного розвитку полягає у взаємопов'язаних процесах розвитку: з одного боку, економічного, з іншого – людського. Економічний розвиток включає економічне зростання, що інтегровано виражається у збільшенні ВВП, і його якісні зміни. Людський розвиток включає удосконалення людських якостей (здібностей) і поліпшення умов життєдіяльності людини. Кожна з цих складових може бути деталізована і представлена як узагальнюючим критерієм (наприклад ВВП, індекс людського розвитку), так і цілою системою диференційованих показників. Будь-яка складова має своє об'єктивно обумовлене місце, відіграє свою специфічну роль і має свою вагу у загальному процесі розвитку. Враховуючи те, що справедливість має своїм критерієм не абстрактну рівність, а рівність, яка відповідає сутності явища, справедливим соціально-економічним розвитком є такий, який забезпечує **рівноважний** (збалансований), а тому і усталений розвиток усіх складових. Йдеться про таке економічне зростання, яке покращує якість ВВП і структуру економіки, супроводжується покращенням умов життєдіяльності людей і розвитком людських здібностей. Проблема справедливості соціально-економічного розвитку, таким чином, стає проблемою його динамічної рівноважності (збалансованості) і усталеності. Реконструктивний розвиток саме так вирішує ці проблеми і забезпечує вектор справедливості економічних перетворень.

Економічне зростання може в окремих випадках відбуватися таким чином, що більшість населення не відчує покращення життя, або навіть відчує його погіршення. Такий розвиток є несправедливим. Несправедливим є і такий розвиток, коли покращення життя широких верств населення відбувається темпами, не зіставними із збагаченням невеликої групи людей. А які ж пропорції є рівноважними і справедливими? Такі, які відпо-

відають законам архітекtonіки – такій фундаментальній структурі цілісних систем, що адекватно відображає їх сутність і побудована за законами гармонії (Гриценко (ред.), 2008).

Перший закон – закон рівноваги, суть якого полягає в тому, що всі елементи цілісної системи рухаються у напрямі покою щодо інших елементів, або перебувають у цьому стані. Всі економічні закони мають *рівновагу* у своїй основі: закони попиту і пропозиції, вартості, грошового обігу, рівновага фірми, домогосподарства, рівноважний стан державного бюджету, платіжного балансу тощо.

Другий закон – закон усереднення, або золотієї середини, є більш конкретною формою дії закону рівноваги. Він дає просторову і кількісну визначеність взаємодії однорідних елементів системи, що перебувають у постійному русі, та інтегрує їх в одну характеристику. Закон вартості, наприклад, згідно з трудовою теорією, регулює ціни і є їхнім середнім значенням, що визначається суспільно необхідними (середніми) витратами праці на виробництво товару. Середні витрати, середній дохід, середній прибуток є узагальненими характеристиками витрат, доходів, прибутків як цілого стосовно іншого цілого (наприклад, доходів до витрат).

Третій закон – закон ієрархічної структуризації, або золотого перетину – характеризує взаємозв'язок елементів, які мають внутрішні фактори розвитку і здатні об'єднуватися в певні цілісні утворення в межах більш широкої цілісності. Цей закон спирається на дію двох попередніх, бо структуризація за законом золотого перетину відбувається, по-перше, на основі руху до рівноваги, по-друге, рівновага досягається в точці усереднення, а вже усереднені значення, що виражають внутрішньо складний елемент як цілісність, структуруються за законом золотого перетину. Закон золотого перетину є найбільш складним, оскільки він діє у тих цілісних системах, внутрішні елементи яких самі утворюють цілісність (Гриценко (ред.), 2008). *Рівність* тут представлена не тільки безпосередньо як рівновага, і не тільки як рівновага близько середнього значення, а як динамічний принцип поділу (золотого перетину): все ціле так відноситься до своєї більшої частини, як більша частина до меншої. Рівними є взаємопов'язані співвідношення цілого і його складових.

Як показали дослідження, за умов вільного підприємництва диференціація підприємств за обсягами виробництва відбувається за законом золотого перетину (Крючкова, 2004. С. 94), розвинені інституції в ринковій економіці наближають фактичну структуру валового наявного доходу до золотієї пропорції (Крючкова, 2004. С. 115). Структурування країн за рівнем ВВП в розрахунку на одну особу також наближається до ряду золотого перетину, але у групах найбагатших країн ці рівні трохи перевищують параметри золотієї пропорції, а в групах "бідних" країн вони нижчі за золотий стандарт (Крючкова, 2004. С. 138–139). Це означає порушення пропорції золотого стандарту, що свідчить про відхилення від усталеного і справедливого розвитку.

Разом з тим потрібно враховувати, що здійснення законів архітекtonіки відбувається через постійні коливання і відхилення від рівноваги, серединного тренду, золотого перетину. Це не порушення законів, а механізм їх реалізації. Але відхилення також повинні мати свої параметри, що не порушують стійкості та справедливості. Так, рівноважно і справедливо, коли підприємець отримує середній прибуток. Однак рівновага виявляється через відхилення від неї. Збільшення попиту призводить до зростання ціни, і якщо підприємець реагує на це, збільшуючи виробництво дефіцитного товару, і отримує додатковий до

середнього прибуток, то він працює на рівновагу і справедливо одержує винагороду. Але до якої міри це справедливо? Якщо надприбуток у 10 разів більший за середній прибуток, то й без спеціального аналізу можна сказати, що це нерівноважна ситуація і одержання такого доходу несправедливе. Де межа переходу справедливого у несправедливе?

Якщо до цієї ситуації застосувати закон золотого перетину, то одержимо таке. Золотий перетин розділяє ціле на комплементарні частини у пропорції 61,8% і 38,2%. Це співвідношення забезпечує стабільність цілого в його диференціації і динаміці. Більша частина є базовою, а менша доповнювальню. Якщо, наприклад, наявний дохід домогосподарств становить більшу частину (за розрахунками І. Крюкової за ряд років для 20 країн він становив у середньому 63,6% (2004. С. 81)), а інші сектори становлять 36,4%, то межею скорочення інших секторів є їхня частка. Досягнення межі знищує цілісність, бо зникає сама її структура (одна з двох частин). Зрозуміло, що безпечними будуть зміни, які залишають стабільною і меншу частину. А оскільки вона також диференційована за золотим перетином, то межею її стабільності є менша частина. У відношенні до всього цілого це – 14,6%. Тобто, якщо коливання близько середнього значення відбуваються в межах приблизно 15%, то це є способом реалізації середнього значення. Ці відхилення не порушують рівноваги і справедливості. Якщо ж відхилення перебільшують це значення, то це свідчить про відхід від рівноважного руху і справедливого розподілу.

Ці співвідношення характеризують пропорції цілого і його складових як таких, незалежно від природи цієї цілісності. В реальному житті необхідно враховувати природу цілісності, її внутрішні характеристики. Але вони тільки модифікують, корегують пропорції, а не відмінюють їх. Якщо внутрішня структура цілого є деформованою, віддаленою від рівноважних пропорцій, то, наприклад, в економіці можливо і доцільно проводити політику (грошово-кредитну, бюджетну, промислово, структурну, фінансову), спрямовану на подолання дисбалансів і наближення до рівноважних пропорцій. Але відхилення від наявних середніх значень у корективах не повинно перевищувати 15% у кожному циклі корекцій. Інакше сам рух до стабільного стану породжуватиме нестабільність. Це можна назвати принципом поступовості у досягненні рівноважного стану і справедливого розвитку.

Таким чином, у реконструктивному розвитку, націленому на підвищення рівня соціальної справедливості, необхідно враховувати дію законів архітекtonіки. Це одна із характерних рис парадигми реконструктивного розвитку. Є ще суттєво важливі підстави, без урахування яких не можна вирішити завдання реконструктивного розвитку. Перш за все, йдеться про інверсійний тип ринкової трансформації та інверсійний тип розвитку. Україна (на відміну від сучасних розвинених країн, які здійснювали ринкову трансформацію класичного типу) трансформувала свою директивно-планову економіку в ринкову за інверсійним типом. У класичному типі ринкової трансформації перехід здійснювався від дрібної приватної власності до більшої, від вільної конкуренції до утворення монополій і різноманіття ринкових структур, від вільного ціноутворення до включення механізмів державного регулювання. У ринковій трансформації інверсійного типу все відбувалося в зворотному порядку: від панування державної власності до приватної і різноманіття форм власності, від директивного планування до розвитку конкуренції, від державного планування цін до вільного ціноутворення. Порядок і, отже, зміст економічних перетворень в класичному та інверсійному типах ринкової трансформації були абсолютно різні. Це не було

враховано в економічній політиці держави. І, як наслідок, результат трансформації суттєво відрізняється від поставлених цілей.

Поєднання інверсійного типу ринкової трансформації з глобалізацією в умовах України, яка має суттєво нижчий рівень економічного розвитку порівняно з розвиненими країнами, привело до того, що Україна на основі ринкових законів пристосовується до різних фрагментів світової економіки як сировинний придаток промислово-аграрного типу (переважає експорт металу, продуктів хімічної промисловості, зерна і технічних культур). При цьому внутрішній ринок залишається несформованим, а його подальше розширення, засноване на імпорті продукції більш високого технологічного рівня, і збільшення експорту сировини означає розширене відтворення сформованих диспропорцій. Це є базовою деструкцією української економіки, яка відтворюється в розширеному масштабі. В таких умовах економічне зростання і навіть модернізація призводять до поглиблення диспропорцій, що неминуче закінчується кризою. Змінити таку структуру руху економічної системи можна лише на основі реконструктивного типу розвитку.

При цьому повинна бути врахована логіка розвитку і сучасні співвідношення ринкових і неринкових засад розвитку. Застосування тільки ринкових принципів для вирішення проблем розвитку інверсійної економіки призводить до цілої низки деформацій і є яскравим проявом ринкового фундаменталізму, який є значно поширенішим, ніж це зазвичай вважається.

Історично розвиток здійснюється шляхом переходу від натурально-господарських до індустріально-ринкових і далі до формування інформаційно-мережевих систем. Індустріально-ринкові системи історично змінюють натурально-господарські. Останні зникають як системи. Але не зникають натурально-господарські відносини. Вони "знімаються" у більш складних індустріально-ринкових відносинах, перетворюючись у залежну від них і опосередковану ними підсистему. Природні потреби людей і вироблені натуральні продукти та безпосереднє відношення людей до цих продуктів, яке полягає у їх споживанні, нікуди не ділися (люди, як і раніше споживають і предмети харчування, і предмети широкого вжитку, і засоби виробництва), але це споживання стає можливим тоді, коли потреба стає представленою грошима і таким чином перетворюється у попит, а продукт виробництва стає товаром і відображає пропозицію. В такій системі, якщо у людини є потреба, навіть найбільш нагальна, але немає грошей для придбання відповідного товару на ринку для задоволення цієї потреби, то це означає, що немає попиту; а якщо у виробника є ресурси для виробництва певного продукту, але на нього немає попиту і через це такий продукт не зможе стати товаром, то цей продукт не вироблятиметься і на ринку не буде його пропозиції. Зрозуміло, що ця система створює формальну можливість такого розбалансування економічної системи, коли, з одного боку, є ресурси для виробництва продуктів, а з іншого – реальні потреби в них, але немає грошей, які б з'єднали їх, перетворивши в попит і пропозицію. Незадоволені потреби при невикористаних ресурсах – такий результат цього виду диспропорції. В яких же випадках вона може виникнути?

У класичному типі формування ринкової економіки відбувається поступовий процес опосередкування натурально-господарських відносин ринковими. В тій мірі, в якій товарне виробництво не охопило все господарство, воно залишається натуральним, і розриву у механізмах задоволення потреб не виникає. В інверсійному типі формування ринкової економіки такий розрив виникає при поєднанні її з глобалізацією. Відкритість економіки і внутрішнього ринку з'єднує внутрішній і зовнішній ринки в одну систему.

В таких умовах раціоналізація відбувається на ринкових засадах: виживають сировинні галузі, які працюють на зовнішній ринок і в яких технологічні переваги не мають вирішального значення внаслідок низького рівня переробки; а галузі, пов'язані з більш глибокою переробкою, програють у конкурентній боротьбі з іноземними товаровиробниками внаслідок нижчої продуктивності праці і вищої ресурсомісткості кінцевої продукції. Структура економіки поступово деградує, внутрішній ринок відносно, а інколи і абсолютно, скорочується, зростає розшарування населення за доходами, соціальна напруга і рівень нестабільності, що обумовлює періодичні сплески політичної активності негативного спрямування з невизначеними наслідками. Країна потрапляє в інверсійну пастку.

Особливість цієї пастки полягає в тому, що застосування класичних ринкових інструментів для вирішення економічних проблем призводить до їх подальшого поглиблення. В кредитно-банківській сфері інверсійна пастка проявляється в тому, що підприємці не можуть у належних масштабах користуватися банківськими кредитами через занадто високі відсоткові ставки, а банки, маючи надлишкову ліквідність, не розширюють кредитування через відсутність надійних позичальників. Спроба центрального банку стимулювати кредитування через збільшення рефінансування банків призводить не до бажаного результату, а до збільшення девальваційного тиску на національну валюту і подальшої девальвації гривні.

Збалансувати економіку, використовуючи лише ринкові принципи, в такому разі неможливо. Необхідно підключити реципрокні підходи, які не вимагають еквівалентності у кожному акті. Саме вони можуть стати компенсуючим інструментом у механізмі подолання системних диспропорцій. Наприклад, в Україні внаслідок інверсійного типу трансформації економіки, поєданого з глобалізацією, базові проблеми нормального харчування і забезпечення громадян житлом не вирішено. І на ринкових принципах вони не можуть бути вирішені. Розрахунки показують, що для того, щоб заробити на трикімнатну квартиру, наприклад, у Києві, необхідно працювати 50 років і більше. А для значної частки людей вирішення цього завдання є неможливим упродовж усього життя. Тому потрібно створювати принципово нові механізми введення грошей в економіку через неприбуткові державно-публічні фінансові установи, збільшуючи і раціоналізуючи попит з одночасним зв'язуванням його із стимулюванням відповідної пропозиції. На основі таких механізмів проблеми харчування і житла в Україні можна було б вирішити достатньо швидко. Те саме можна сказати і про інфраструктурні проекти.

Узагальнюючи аналіз логіко-історичних особливостей шляху України, можна визначити два базових підходи до вирішення проблем реконструктивного розвитку. Перший пов'язаний з необхідністю вирішення проблем забезпечення життєдіяльності людей у їх логіко-історичній детермінації, яка була порушена інверсійним типом трансформації. Він включає в себе:

- 1) розв'язання базових проблем відтворення життєдіяльності людей (харчування, житло, охорона здоров'я);
- 2) розвиток інфраструктури (дороги, транспорт, зв'язок);
- 3) створення умов для інноваційного розвитку (освіта, наука, інновації).

Не забезпечивши, наприклад, вирішення базових проблем харчування і житла, неможливо виконувати на сучасному рівні інші завдання. Історично і логічно названі проблеми вирішуються саме в такій фундаментальній детермінації. Це, звичайно, не виключає рефлексивної взаємодії названих рівнів. Так, проблеми харчування і житла потрібно вирішувати з урахуванням сучас-

них технологій, інноваційного розвитку, а інноваційним розвитком повинні займатися люди, які мають належні умови життєдіяльності.

Другий базовий підхід до вирішення проблем реконструктивного розвитку лежить у площині структурно-функціонального аналізу і має на меті забезпечити структурно-функціональну збалансованість економічної системи. Він передбачає, перш за все, збалансоване функціонування і розвиток реального і фінансового секторів економіки. У свою чергу, розвиток реального сектора повинен розглядатися у трьох аспектах: 1) виробничому, 2) соціально-економічному і 3) екологічному. Перший включає в себе:

- 1) реконструкцію промислової сфери (реіндустріалізацію);
- 2) перебудову аграрної сфери у її поєднанні з сільським розвитком;
- 3) реконструкцію виробничої інфраструктури.

Проблеми реіндустріалізації зазвичай розглядаються у дискурсі постіндустріальності і неоіндустріалізму. Однак ці терміни не розкривають позитивний зміст перетворень, вони тільки вказують на те, що ці процеси знову певним чином повторюються (ре), відбуваються після традиційного індустріального розвитку (пост) і є новими (нео). В чому полягає зміст їх новизни – залишається невизначеним. Тому ці терміни відображають тільки перше заперечення індустріалізму. А визначеність предмета передбачає подвійне заперечення: заперечення заперечення. Визначити предмет – значить у буквальному сенсі вказати його межі. Але щоб знати, що далі є не-предмет, треба вийти за його межі (перше заперечення). Інакше їх не можна виявити. Однак, вийшовши за межі предмета і виявивши, що далі є не-предмет, необхідно повернутися до предмета (друге заперечення), але вже як до цілком визначеного предмета.

Для розкриття змісту ре-, пост- і неоіндустріалізації необхідно з'ясувати їхні змістовні характеристики. Зробити це можливо тільки на основі теоретико-емпіричних узагальнень, що спираються на вже існуючу практику. Сучасні мобільні телефони і смартфони, комп'ютерна техніка, роботи, що працюють на клітинному рівні, наноматеріали і нанотехнології, з'єднання технічного, біологічного і соціального – все це і багато іншого включає в себе індустріальність, але більш високого рівня.

Друге заперечення як повернення до індустріального через заперечення постмодерну надає індустріальності постмодерністську форму. Віртуальна комп'ютерна гра, художнє конструювання, генна інженерія тощо – постіндустріальні феномени, що включають "зняту" індустріальну складову.

Зрозуміло, всі попередні здобутки не відкидаються, а діалектично знімаються, тобто одночасно припиняються і зберігаються (Гегель, 1970. С. 168), йдуть в основу. Індустріальне не зникає, а набуває нової форми. Однією з теоретичних, а разом з тим і практичних помилок, було просте заперечення індустріального, що проявилось в неадекватній оцінці фінансизації економіки, виведення за межі розвинених країн індустріальних виробництв тощо.

До найбільш важливих рис сучасної індустріальності слід віднести її переміщення на нанорівень. Всебічний розвиток нанотехнологій є формою неоіндустріалізації. Її власний зміст може бути визначено як наноіндустріалізацію. Іншою важливою рисою є поєднання біологічного і технічного, включення в техніко-виробничі процеси біотехнологій і технізація біологічних процесів і організмів. Це можна назвати біоіндустріалізацією. Наноіндустріалізація створює передумови і форми для біоіндустріалізації. І, нарешті, відбувається з'єднання соціального і технічного. Технічний розвиток дедалі більше враховує соціальні імперативи, стає технічним втіленням

соціального. Соціальний світ індустріалізується, а індустріалізація соціалізується. Цей процес можна назвати соціоіндустріалізацією. Поєднання цих трьох базових складових робить індустріалізацію загальною, такою, що охоплює весь природний і соціальний світ, включає у свій власний рух розум (не як зовні задане цілепокладання, а як внутрішню здатність до оптимізації руху всіх складових).

Тут доречна аналогія з ноосферою В.Вернадського (Казначеев, 1989). Розум перетворюється із зовнішнього цілепокладання для системи машин у внутрішній момент функціонування біо-соціо-індустріального тіла. Тому ре-, пост- і неоіндустріалізація змістовно можуть бути визначені як нооіндустріалізація, що має своїми складовими нано-, біо- та соціоіндустріалізацію.

Це цілком кореспондується із четвертою індустріальною революцією, характерною рисою якої є "злиття технологій, яке розмиває, – зазначає К.Шваб, – звичні межі між матеріальним, цифровим і біологічним світами... Інженери, дизайнери, архітектори комбінують системи комп'ютерного проектування, адитивне виробництво, матеріалознавство і синтетичну біологію для проривів у відкритті симбіозу між мікроорганізмами, нашими тілами, споживаними нами речовинами і навіть нашими житлами!"⁴.

Другий аспект реконструкції реального сектора включає в себе весь комплекс соціально-економічних відносин, серед яких першочергове значення мають: 1) зайнятість, 2) оплата праці, 3) соціальні стандарти і соціальне забезпечення. Третій аспект включає в себе екологічну складову сталого розвитку.

Реконструкція фінансового сектора передбачає: 1) перебудову грошово-кредитної політики з урахуванням нових економічних реалій; 2) приведення бюджетних відносин відповідно до парадигми реконструктивного розвитку; 3) перебудова фінансових ринків, спрямована не на підтримку самозростання, а на вирішення завдань розвитку економіки і соціальної сфери.

Всі названі перетворення повинні вписуватися в загальноісторичну логіку соціально-економічного розвитку. Розгортання сумісно-розділених відносин досягло такого рівня, на якому їх реалізація через опосередковані форми взаємодії ринку і держави, капіталізації і соціалізації, лібералізму і соціалізму, глобалізації і локалізації спускається в основу, а на передній план виступає безпосередньо проблема включеності суб'єктів у відповідні спільноти. На сучасному етапі розвитку суспільства актуалізується значення фундаментальних проблем людства, які виникли з самого початку його існування. Так, у первісних племен найважливішим багатством був суспільний зв'язок, включеність індивіда в общину. Вигнання з общини було рівнозначно смертному вироку. В сучасних умовах відбувається повернення до вихідних відносин на новій основі (закон заперечення заперечення). Включеність людей, економічних суб'єктів, держав у глобальні суспільні зв'язки стає для них нагальним питанням буття. Це знайшло віддзеркалення у суспільній свідомості як проблема інклюзивного розвитку.

Ідея інклюзивності починалася з часткових проблем, наприклад: трансформації загальної освіти таким чином, щоб зробити її доступною для дітей з інвалідністю⁵, вирішення проблем включення в суспільство маргіналь-

⁴ Шваб К. Четвертая Индустриальная Революция: вызовы и возможности. <http://guralyuk.livejournal.com/2051302.html>.

⁵ Інклюзивне навчання. – <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

них верств населення незалежно від статі, віку, національності, сексуальної орієнтації, фізичної дієздатності та економічного стану (Бирюков, 2011. С. 80–81) тощо. Але згодом такий підхід розширився до рівня проблематики подолання економічної нерівності як у локальних, так і в глобальному вимірах. Світовий банк опублікував "Доповідь про зростання. Стратегії стійкого зростання і інклюзивного розвитку" (2009). Цій проблемі присвячуються міжнародні форуми. Вона покладена в основу стратегій подальшого розвитку країн. Поняття інклюзивності набуває дедалі більш широкого і системного значення. Так, одне із засідань Боаоського азіатського форуму (БАФ) пройшло під девізом "Інклюзивний розвиток: загальна програма і нові виклики". На ньому були обговорені такі питання, як тлумачення поняття інклюзивної розвитку і основні положення чергового п'ятирічного плану соціально-економічного розвитку Китаю. Відмічалось, що "інклюзивний розвиток ... дозволяє всім країнам і регіонам світу користуватися результатами глобалізації, економічної інтеграції та економічного зростання. Для окремо взятого економічного суб'єкта інклюзивний розвиток має на меті максимально створити можливості розвитку і працевлаштування за рахунок високих темпів економічного зростання на поступальній основі, а також забезпечити громадянам рівний доступ до надаваних соціальних гарантій і можливість участі у всіх сферах життєдіяльності країни"⁶.

Концепція інклюзивної розвитку розглядається як "вельми успішна спроба осмислення глобального пріоритету як основи плідного і справедливого розвитку держав, які, незважаючи на численні відмінності, є складовою людської цивілізації на планеті Земля. Цей підхід до глобалізації взяли на озброєння держави БРІКС", які в Декларації свого саміту в китайському місті Санья заявили, що "XXI століття має характеризуватися миром, гармонією, співробітництвом і науково обґрунтованим розвитком" (Бирюков, 2011. С. 80–81).

Проблема інклюзивності присутня в рамках ініціативи Організації економічного співробітництва і розвитку "Нові підходи до економічних викликів", в Програмі ООН, присвяченій цілям розвитку тисячоліття, в інших важливих документах. Вона була однією з ключових на зустрічі лідерів G20 в Ханчжоу у вересні 2016 року, що відображено у їхньому Комюніке⁷. У виступі Голови КНР Сі Цзіньпіна йшлося про те, що "потрібно побудувати інклюзивну світову економіку, щоб закріпити основу для безпрограшних результатів"⁸.

У найбільш широкому значенні поняття інклюзивного розвитку означає такий розвиток держав у світогосподарських зв'язках, який дає можливість включити в нього і розкрити внутрішній потенціал усіх елементів, усіх суб'єктів соціально-економічної системи країни і забезпечити її збалансованість. Таке широке тлумачення і є адекватним поняттю інклюзивного розвитку як такому. Всі поняття виникають спочатку в окремих сфе-

⁶ Эксперты о концепции инклюзивного развития, которая окажется в центре внимания нынешнего совещания Боаоского азиатского форума.

<http://russian.people.com.cn/31518/7346801.html>.

⁷ G20 Leaders' Communique Hangzhou Summit. http://www.g20.org/English/Dynamic/201609/t20160906_3396.html.

⁸ A New Starting Point for China's Development A New Blueprint for Global Growth // Key-note Speech by H.E. Xi Jinping, President of the People's Republic of China, at the Opening Ceremony of the G20 Summit. http://www.g20.org/English/Dynamic/201609/t20160909_3414.html.

рах, а потім набувають більш широкого і загального значення. Це стосується і грошей, і капіталу, і ренти, і гена, і клітини, і джипа, і будь-якої іншої категорії. Така загальна закономірність розвитку понять.

Таким чином, реконструктивний розвиток повинен відповідати вимогам інклюзивності. Саме така системна інклюзивність необхідна Україні. Мова йде про таке її включення у світогосподарські зв'язки, яке дає можливість виявити всі її природні, соціальні і культурні переваги, забезпечити стійкий збалансований розвиток, підвищити добробут і якість життя громадян.

Характеризуючи реконструктивний розвиток в аспекті його основоположних векторів, які підсумовують і спрямовують наведені вище перетворення, можна сказати, що реконструктивний розвиток повинен бути: 1) інтровертним, 2) інноваційним і 3) інклюзивним. Інтровертність означає направленість на вирішення внутрішніх проблем країни як особливого соціоекономічного утворення з урахуванням його історично пройденого шляху. Інноваційність показує необхідність корінної перебудови на основі новітніх досягнень і принципів. Інклюзивність забезпечує включеність у зовнішнє середовище для вирішення внутрішніх завдань. Ці вектори внутрішньо суперечливі, але вони віддзеркалюють реальну суперечливість реального світу та імперативів розвитку. В цьому аспекті парадигмальну формулу реконструктивного розвитку можна виразити так: реконструктивний розвиток – це поєднання інтровертного, інклюзивного та інноваційного розвитку, спрямованого на вирішення внутрішніх проблем країни для забезпечення добробуту громадян шляхом корінної перебудови структури економіки і розгортання її внутрішніх потенцій у рефлексивній взаємодії із зовнішнім середовищем.

Література

- Бирюков А. (2011). Инклюзивное развитие в контексте глобальных революций. *Экономические стратегии*. №12. С. 80–81.
- Гегель Г. (1970). Наука логики. Т. 1. М.: Мысль, 1970. С. 168.
- Гегель Г. (1974). Энциклопедия философских наук. Т.1. Наука логики. М.: Мысль. С. 216.
- Гриценко А. (2014). Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saabrucken. Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing. С. 51–53, 110–115.
- Гриценко А. (ред.) (2008). Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований. Х.: Форт, 2008. С. 23–26.
- Доклад о росте. Стратегии устойчивого роста и инклюзивного развития (2009). *Издано для Всемирного банка*. Москва: Весь Мир.
- Казначеев В.П. (1989). Учение Вернадского В.И. о биосфере и ноосфере. Новосибирск: Наука. Сиб. отделение. 248 с.
- Крючкова І.В. (2004). Структурні чинники розвитку економіки України. К.: Наукова думка. С. 94.

References

- Gricenko A. (2014). Institucional'naja politicheskaja jekonomija: predmet, metodologija, sodержanie [Institutional economics: the subject, methodology, content]. Saabrucken. Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing. P. 51–53, 110–115. (In Russian)
- Gegel' G. (1974). Jenciklopedija filosofskih nauk [Encyclopedia of Philosophy]. Т.1. Nauka logiki. Moskva: Mysl'. P. 216. (In Russian)
- Gricenko A. (red.) (2008). Institucional'naja arhitektonika i dinamika jekonomicheskij preobrazovanij [Institutional dynamics of architectonic and economic transformation]. Har'kov: Fort, 2008. P. 23–26. (In Russian)
- Doklad o roste. Strategii ustojchivogo rosta i inkljuzivnogo razvitija [The Growth Report. Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development] (2009). Izdano dlja Vsemirnogo banka. Moskva: Ves' Mir. (In Russian)

- Kriuchkova I.V. (2004). Strukturni chynnyky rozvytku ekonomiky Ukrainy [Structural factors of economic development of Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka. P. 94. (In Ukrainian)
- Gegel' G. (1970). Nauka logiki [Science of logic]. T. 1. Moskva: Mysl', 1970. P. 168. (In Russian)
- Kaznacheev V.P. (1989). Uchenie Vernadskogo V.I. o biosfere i noosfere [V.I. Vernadsky's Teachings the biosphere and the noosphere]. Novosibirsk: Nauka. Sib. otdelenie. 248 p. (In Russian)
- Birjukov A. (2011). Inkluzivnoe razvitie v kontekste global'nyh revolucij [Inclusive development in the context of global revolutions]. *Jekonomicheskie strategii*. №12. P. 80–81. (In Russian)

Надіслано до редакції 30.09.2016 р.

RECONSTRUCTIVE ECONOMIC DEVELOPMENT: CONTENTS, GUIDELINES AND THE VECTOR OF SOCIAL JUSTICE

Andrii Hrytsenko

Author affiliation : Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Deputy Director, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. E-mail: agrytsenko@ief.org.ua

The article reveals the contents of the reconstructive type of economic development as a unity of introverted, inclusive and innovative development, aimed at resolving the internal domestic problems of the country by means of a radical restructuring of the economy, changing its supporting structures and engaging its internal potential in a reflexive interaction with the environment for the welfare of citizens and social justice. The author defines the identity and difference between modernization and reconstruction of the economy, and justifies the need to consider the relationship between qualitative and quantitative characteristics of economic reforms, and the possibility of destructive growth and growth without development. It is shown that the reconstructive development is possible both on the basis of economic growth, and under certain conditions with zero or even negative economic growth. It is proved that the reconstructive development is essentially a socially-oriented phenomenon. The author proposes to use the laws of architectonics to evaluate the justice of economic development and formulates the guidelines of reconstructive development.

Key words: reconstructive economic development, economic growth, introverted development, inclusive development, laws of architectonics, social justice.

JEL: O100.